

ZAKON LJUBAVI

NADLJUDSKA pojava katoličke Crkve na pozornici čovječanstva i uloga, što je u vjekovnoj borbi između Svjetla i Tmine ona igra, zapanjila je već mnogog velikog i nepristranog povjesničara. I oči, koje ne gledaju povijesti u svjetlu vjere, barem nejasno naslućuju, da je Crkva među nama utjelovljenje onog najvišeg i božanskog, za čim se čovječanstvo u najsvetijim trenucima historije s tolikom žudnjom propinje. Kao njezin osnivač — Bog-čovjek — stoji Crkva među ostalim ljudskim ustanovama kao jedna između njih, slična u svemu drugima, pa ipak tako zagonetna i tako visoko iznad svih ostalih. U svakoj zgodi izbija iz njezinog držanja i vladanja transcendencija, sjaj nadnaravnoga, što se u njoj krije: kad poslije jutra uskrsnuća u mladenačkom zanosu poput nesuzdrživog vihora hrli poganskim svijetom, da prozrači do smrti zagušljivu moralnu atmosferu i svuda s novim svijetlom donese dah novog života; kad u rimskoj areni pred senzualnom i poživinčenom masom heroizmom krvi i mučeničke smrti afirmira vjeru u nevidljivi duhovni svijet i njegova prava; kad se izranjena povlači i silazi u katakombe, da u skrovitosti slavi Raspetoga; kad kao pobjednica nad poganstvom diže u počast Svevišnjem veličanstvene hramove i poput kvasca polako preobražava javni život; jednako velika i nenatkriljiva, kad se hvata u koštac s cezaro-papizmom bizantskih careva, njemačkih, francuskih i engleskih kraljeva, da sačuva duhovnu slobodu i neovisnost Evrope od svake zemaljske vlasti, kao kad protiv kraljeva u carstvu duhova, na polju znanosti brani poklad vjere, te s božanskom samosviješću i veličanstvenim mirom proskribira nadutu mudrost ljudsku, i razbija jaram teorija u modi i oslobađa vjernike od ropstva javnoga mnijenja i duha vremena.

Ali rijetko kada iskače odlučnost i nepopustljivost, neporočnost i svetost Crkve katoličke tako divno i očito kao kad stoji na obrani čudorednog zakona protiv najsilnije i najneobuzdanije od svih ljudskih strasti čuvajući jedinstvo i nerazrješivost ženidbe i svetost obiteljskog života. Ova — po opstanak ljudskog društva i svake više kulture tako važna i posve fundamentalna institucija — počiva na vulkanskom tlu. Nigdje u dubinama ljudske naravi razorni plamen strasti ne buktu s tolikim jarom i nigdje se tako divlje i slijepo ne zalijeće u nasipe kao upravo na tom mjestu. S tvrdoglavom silovitošću pokušava da raskine obruče, što ga stežu, da se onda preko svih žljebova i korita razlije preko najljepših nasada te užarenom lavom uništi život, koji u njima pupa. Teško čemo naći moralnu silu, koja bi strasti neustrašivo navijestila nepomirljivo neprijateljstvo i rat do uništenja. Razni filozofski sistemi i nekršćanske vjerske nauke ne usuđuju se odrešiti oprijeti njezinoj silovitosti i zapodjeti s njom beskompromisnu borbu.

Poganstvo je na tom polju u teoriji i u praksi potpuno zatajilo, a sramotni poraz upisalo na pročelje hrama božice Venere poznatim riječima: *Victrici victorum*. U naše dane nakon otpada od Crkve prispio je neovisni, lajički moral do iste točke. Da i ne spominjemo socijalističkih i boljševičkih krajnosti, evo što sudi o savremenoj spolnoj etici jedan od najpriznatijih autoriteta: »U modernim svjetovnim nazorima, i kod mnogih slobodoumnih protestanata, stroga monogamija posve je osamljena, pokraj nekog često opasno naturalističkog promatranja spolnog života. Duh ne zna više naći protiv niže naravi onog heroičkog stava, bez kojeg se u velikim životnim kušnjama i pred sofistikom strasti monogamijski ideal ne može održati. — Nekim ljudima još nikako ne ide u glavu, da sva moderna literatura, koja tako samosvjesno hoće da udara temelje »novoju« spolnoj etici, uistinu i do zadnjeg slova nije ništa drugo nego žalosna, ali časovita zabluda, korisna samo kao poučna ilustracija do kako nevjerovatnih nastranosti mogu doći bez zle volje i ljudi vrlo nadareni. (Förster: *Sexual-ethik und Sexualpädagogik X.*) Kako je naime Kant u svojim »Opaskama o osjećaju lijepa i uzvišena« dobro primijetio: »Nigdje ne postaje sklonost tako lako sofistom kao tu, da si izmisliti načela po svojoj volji.« I razne kršćanske zajednice, čim su se otrgnule od »stijene Petrove«, popustile su barem u nečem nezasiťnoj gladi nečistog demona. Nijedna nije mogla da ga potpuno ukroti i željeznom rukom upregne pod jaram duha i u službu njegovih ciljeva. Nedavno smo bili svjedoci, kako je anglikanski episkopat upravo kukavno i sramotno uzmakao pred drskom nasrtljivošću strasti. Istočnjaci također nisu više čvrsti i kompaktni; njihovi redovi su se uskoлебali, i sve češće ozvanjaju glasovi, koji nagovaraju na popuštanje i uzmak.

U općoj neizvjesnosti i zbrci pojmova, gdje su volje slabe i nestalne, a sjetilnost razdražena i razularena, odjekuju s pećine Petrove »urbí et orbi« riječi zadnje enciklike »*Castí connubii*«: »Budući da su dakle neki očevídno odstupili od kršćanske nauke, kako je od početka predana i nikad prekinuta, te odnédavna našli za shodno da u tom pitanju propovijedaju drugu nauku, to Crkva katolička, kojoj je sam Bog povjerio učenje i obranu čudoredne čestitosti i poštenja, nalazeći se odasvud okružena ovim propadanjem čudoređa, a želeći čistoću braka sačuvati neokaljanom od ove sramotne ljađe, po ustima Našim, u znak svog božanskog poslanja, visoko diže glas i ponovno proglašuje: svaka upotreba ženidbe, ako se vrši tako, da joj se hotimice oduzima njezina prirodna sila rađanja života, krši zakon Božji i naravni, a oni, koji takova šta čine, kaljaju se ljađom teškoća grijeha.«

Dok čitamo ili slušamo ove riječi, čini nam se, kao da gledamo Isusa Krista, kako se u zađlušnoj buci valova i zavijanju olujnih vihora uspravlja na lomnoj ribarskoj barčici, diže svoju desnicu i veličanstvenim mirom Boga zarovijeda vjetrovima i valovima, i oni ga slušaju. S tolikom samosviješću i s takvom silom

naviješta Pijo XI. podivljalom i raspojasanom nagonu zakon, kojemu se mora podvrći, i ideale, kojima mora služiti. On je uvjeren, da su mu predani i ključevi kraljevstva ljubavi, i da je postavljen budnim čuvarom njegova poretka.

Metafizička pozadina.

Najstarija grčka mudrost tražila je u neprijateljstvu, mržnji i ratu, silu, što pokreće bićima, i stvara uvijek nove svjetove. Πόλεμος πατρη παυτων bila je čarobna formula Heraklitova. Kod Empedokla se stvaralačko počelo svijeta raspalo u dvije oprečne, antagonistične sile. Jedna od njih razgrađuje svijet, a druga ga zida. »Ljubav i mržnja« su u neprestanoj borbi. Istom se snažni genij Platonov u Simpoziju uspinje na visinu, odakle razabire, da svim stvarima i čitavim životom ravna sila ljubavi (bog eros) obuhvaćajući sve u ljudskom i božanskom zbivanju. Kratko i duboko izrekao je četvrti evanđelista tu istinu riječima: Deus caritas est. »Bog je ljubav«, zato je alfa i omega svega ljubav. Ljubav, što izvire iz srca Božanstva, je počelo svega. Život i gibanje svemira je strujanje ljubavi, koja u neprobrojenim mlazovima teče s prepunih vječnih obala, da se prokušana, ojačana i obogaćena povratí ona- »unde sumpsit exordium.« Ona se očituje u fizičkim i kemijskim svojstvima tjelesa, određuje zakone anorganskoj prirodi i njezinom gibanju, te po atrakciji i afinitetu stvara nove oblike i nova tjelesa. U formi nagona i sjetilnih težnja pokreće ona životom animalnih bića. I na početku svakog čina razumne ljudske naravi nalazimo neku ljubav.

Već Plato u Simpoziju razlikuje u erosa dvostruku težnju. Roden od Siromaštva i Bogatstva, on je od majke (Siromaštva) primio svojstvo, da uvijek nešto treba i traži, a od oca (Bogatstva) baštini je sklonost, da od svog obilja veledušno daje. U mitološkom ruhu izriče Plato duboku metafizičku istinu. Svako stvoreno biće je po nutarnjem sastavu dijete dvaju oprečnih principa bivanja. Afirmacija i negacija; biće i nebiće; savršenost i njezina granica (nesavršenost) stapaju se u njem tako tijesno, da tvore jedno nedjeljivo biće. Ali najnutarnija struktura njegova ostaje podvojenost (gegensätzlich); iz nje se rađa napetost i nesmirenost, koja giblje napred pojedina bića i čitav kosmos.

Prirodno je, da se u osnovnom životnom pojavu, kakav je čin ljubavi, odrazuje ovo dvostruko naličje naše nutarnjosti. Naše siromaštvo i nesavršenost je razlog, da nas ljubav diže na noge i tjera neprestano naprijed; ona nas vuče izvan nas i približuje srodnim bićima, gdje bismo mogli naći popune i usavršenja, zasićenost i konačnu smirenost. Amor concupiscentiae naziva filozofija tu vrstu ljubavi. Sve, što biva, ljubi tako Boga. Preko bezbrojnih stepenica sve stvoreno od nesavršenog čezne (svako na svoj način) za savršenim, od ograničenog za neograničenim.

Ali s čežnjom za sticanjem i dobivanjem miješa se druga njoj oprečna — težnja za davanjem. Savršenost, koju svako biće mora

imati, da uopće uzmožne težiti za nečim; i novo bogatstvo, koje nakon ispunjene ljubavne čežnje u jedinstvu s nađenim bićem nalazi, hoće da se dalje širi i drugima svoje obilje saopći. Trag je to Božanstva na njem i srodnost s Ocem svega stvorenja. Bog je neizmjereno bogatstvo, ljubav i dobrotu, što se razlijeva, širi i daje na sve strane. Sve, što je »rođeno od Boga«, nosi na sebi znak svoga podrijetla; s dijelom njegova bogatstva i savršenosti baštini i prvotno svojstvo Očevo, nesebičnu dobrotu i ljubav. I amor benevolentiae je ures svakog stvorenja.

Samo u Bogu rijeka ljubavi teče jednim pravcem; Bog uvijek daje, a nikad ne prima; dijeli, a ništa ne traži za uzvrat. U stvorova nije tako; dok se struja ljubavi po jednoj strani spušta, po drugoj se diže; jednom rukom daje, a drugu pruža tražeći milostinju. I život čitavog svemira postaje tako cjelina, koju duh ljubavi oživljava i pokreće te čini, da se razni njegovi dijelovi tajinstvenim putevima međusobno traže i nalaze, privlače i zbližuju, primaju i daju, obogaćuju se i od svog bogatstva dijele. To je ono čarobno, bratsko kolo, u koje se zbor stvorenja pod vodstvom duha ljubavi uhvatio te se u skladnom ritmu kreće i približuje zajedničkom cilju.

Proles.

Spolna ljubav samo je posebni odvirak sveopće rijeke ljubavi. Njezin rukav je najširi i naj snažniji, zato u ljudskom jeziku riječ ljubav često označuje naprosto bračnu ljubav. To je u skladu s veličinom zadaće, koju ona ima da izvrši u životu. Svako živo biće sila ljubavi vuče prema njegovoj »drugoj polovici«. »Genij vrste« u njem, svijesno ili nesvijesno, teži za jedinstvom dvaju bića, da se tako obogate, porastu u vrijednosti i postanu plodni. Svaki sam za se oni su nepotpuni i siromašni, zato će sila ljubavi sjediniti »dvoje u jedno tijelo«, da postanu dostatni princip novog života. Drukčije postizava genij vrste svoje ciljeve u životinjskom carstvu, drukčije kod čovjeka. U animalnom svijetu život sam u sebi nema trajne i neprolazne vrijednosti, zato je i obogaćenje u ljubavi samo trenutačno. Sav napor genija vrste upravljen je na to, da se život vrste pomlađuje u uvijek novim pojedincima, da se tako otme zagrljaju prolaznosti i barem u vrsti postigne vječnost, za kojom u pojedincima uzalud teži. Pred tim zajedničkim ciljem pojedinac upravo iščezava. Tragički simbol te istine su insekti, koji ugibaju odmah nakon poroda, ili koje ženka sama ubija poslije noći pirovanja.

Drukčije je to u čovjeka, gdje život svakog pojedinog bica ima u sebi samom i neovisno trajnu i neprolaznu vrijednost. Očito je, da genij vrste i tu ide za stvaranjem novih individua iz punine ljubavi. Ljubav nije ni tu dovršila svoje zadaće združivši dva bića u jedno. Ona ne će da ostane zatvorena u sitne dimenzije dvaju života, gdje bi je sebičnost izrabljivala u nisko uživanje, ona preko njih teži u nove daljine. Čovječja narav nije zadovoljna s is-

krom života, koju može da živi samo u jednom individuumu. Materija znači siromaštvo i ograničenje njezinih sposobnosti; ona je sputava, da ne može doći potpuno do izražaja i razviti svoje nutarnje bogatstvo i sjaj. Zato traži uvijek novih subjekata, da se na njima rascvate u novim, originalnim bojama. Iz međusobne ljubavi dvaju bića treba da niknu uvijek novi cvjetovi. Dobro je zato netko rekao: Ljubav je dijete, koje hoće da se rodi. Dijete, što je spavalo u krilu budućnosti, osjetilo je, da dolazi njegov čas, da su blizu oni, koji će mu dati život. Zato se trgnulo od sna, uzelo čarobnu šipku i taknulo srca mladenaca. Taj dodir probudio je u djevojci i mladiću nove osjećaje i nove čežnje; poveo ih u zemlju ljubavi, gdje u žaru podnevnog sunca niču cvjetovi novog života. Dijete je nevidljivi bog ljubavi, koji na laganim krilima leprša od mladića do djevojke, prenosi od jednog do drugog goruće iskre i potpiruje vatru silnom svojom željom za životom. Dijete je također suveren, koji postavlja zakone za sklapanje braka. Njegove potrebe i njegova sigurnost je tu prvotno mjerilo. A čim je novo ognjište podignuto, dijete sjeda u njegovo pročelje. Ono je misao, koja sve zaokuplja, i plamen, koji sve rasvijetljuje. Kao da su si mladenci pred oltarom samo zato pružili ruke, da zajedničkim silama iz praha ništavila izdignu na svoja ramena novo stvorenje i ponesu ga opirući se jedno o drugo — kroz život. Obadva ženidbena druga instinktivno osjećaju veličinu i važnost ove zadaće. Ženu struktura njezina tijela, naravne sklonosti i sposobnosti upućuju na to, kako je određena, da u njezinoj njivi proklija novi život, da se u njezinom krilu hrani i na njezinim rukama da odraste. Ako joj osjećaj nije iskvaren, ona je spremna da žrtvuje sve za taj cilj, te primi na se i boli i brige i oskudicu, da bude vječni bolesnik i mučenik u životu. »Sve u ženi je zagonetka, i sve u ženi ima jedno rješenje, **biti majkom.**«

A i muževna snaga očeva nestrpljivo čeka, da progovori svoj stvaralački »fiat« i iz svoje punine usreći životom nova bića. U sinu nalazi njegova aktivna i osvajalačka narav najsjajniji trijumf nad prolaznošću života. Gledajući u duhu sina on veselo i požrtvovno radi. Iako ode prije, nego plodovi dozriju, polja, koja je on u znoju zasijao, požeti će njegov sin; djelo, kojega on nije dovršio, s pomlađenom i podvostručenom snagom će nastaviti njegova djeca. Kada dijete prestupi kućni prag i iz naručaja majke prvi puta nevinim smiješkom pozdravi oca, istom tada postaje jedinstvo bračnih drugova potpuno. Srce djeteta, u kojem se njihov život i njihova krv stopila u novi život pun nada i obećanja, postaje živa veza, koja ih najčvršće povezuje. Negdanja ljubav može ohladiti; razlika u značaju, domaće razmirice i borba života mogu rasklimati negdanji sklad; u djetetu oni uvijek nalaze žarište, koje ujedinjuje raspršene životne težnje; u njem mogu uvijek da se potraže, prepoznaju i opet nađu njihove duše — oca i majke. Nikakva moralka ne bi ih mogla naučiti ono, što će ih prisutnost djeteta naučiti; nikakva sila ne bi ih mogla skloniti na žrtve i

pregaranja, na popuštanje i opraštanje, koje će za ljubav djetetu učiniti. Ono će biti njihov anđeo čuvar i svojim nemoćnim, sitnim prstićem pokazivat će im staze, kojima treba da idu u obiteljskom životu. Za svaku obitelj bi se moglo reći, što veli Crkva na Svijećnicu promatrajući Isusa u krilu starca Simeona: »Senex puerum portabat, puer autem senem regebat.« »Starac nosaše dijete, a dijete je vodilo starca.« (Ant. Magn.)

Nigdje se možda ne pokazuje dekadencija evropskog društva tako očito kao u potpunom neshvaćanju ove uzvišene zadaće ljubavi i u neprikrivenom egoizmu, koji djetetu poriče i otima kraljevsko prijestolje, s kojeg treba da u obitelji vlada. Tko ne može da razumije veličine, dostojanstva i sreće, što se krije u tom: biti stvaraocem novih ljudskih života i svojom rukom nemoćnim bićima otvarati vrata u život i u beskrajni i neiscrpivo bogati svijet ljudske duše u neizmjerne perspektive, koje se pred njom u vječnost šire, daje si sam poraznu svjedodžbu siromaštva i praznine vlastite nutrine. Zato Pijo XI. snažnim riječima i jakim glasom ističe prvo i najuzvišenije dobro ženidbene veze: PROLES.

Fides.

Novi čovjek i novi baštinik neizmjernih dobara milosti je kao sakriveni magnet, koji privlači i zbližuje muško i žensko. U svijesnom duševnom polju mladenaca međutim jače iskače drugo neprocjenivo dobro ženidbene veze, koje je Pijo XI. izrazio riječju: Fides. Prije no će ljubav dozrijeti i uroditi novim životom u djetetu, donosi ona novi život budućim roditeljima. Povijest prvog čovjeka se ponavlja. Kad je Adam probudivši se od sna protro snene oči i začuđeno stao gledati prirodu oko sebe, sve mu se činilo nekud daleko i tuđe; on osjeti, da je sam. Tražio je nadopune i društva u svem carstvu stvorenja, ali ga ne nađe. Bog mu dovede Evu. U taj čas Adam kao da se drugiput probudio, u ženi on prepoznaje »adiutorium simile sibi« i s ushitom je pozdravlja. Moderni psiholozi otkrivaju iste faze u psihološkom razvitku mladića. Kad se iz blaženog sna djetinjstva mladić stane buditi i dolaziti k sebi, počinje se širiti i jaz između njega i svijeta, što ga okružuje. Sve, i njegovi najbliži postaju mu nekud tuđi i daleko. On osjeća, da je u dubini svog bića sam i posebni svijet za se. Poput Adama hoće da se oslobodi osamljenosti, tražeći biće, na kojem će otkriti crte svoga lica i prepoznati vlastiti život. »Nitko s toliko čežnje ne proviruje iz svog zatvora kao mladić. Nitko u svojoj dubokoj osamljenosti tako silno ne čezne za zbliženjem i razumijevanjem kao mladić...« »Ne mogu si predstaviti mladića bez čežnje, to bi značilo, da u njegovoj nutрини nema života.« Živa i bujna mladenačka mašta treba da izgradi porušene mostove do drugih. Mrtva priroda je obično prvo društvo, gdje ona traži ispunjenje svojih čežnja. »Samoća, melankolija, religiozno čeznuće i religiozno naslućivanje — sve se utječe k srcu prirode, jer nam se čini, da ona ima razumijevanja za naše osjećaje.« Iluzija ma-

šte, koja u prvom poletu u sve stvari unosi vlastiti život, ne traje dugo. Lice prirode ostaje ukočeno i mrtvo, iz njezinih dubina ne čuje se kucaj toplog i plemenitog srca, koje bi bilo odraz i slika naše vlastite duše. Istom kada kroz skladan i lijep tjelesni lik mladić ugleda »dušu živu«, on je našao predmet, što odgovara dvostrukoj potrebi erosa za davanje i primanje. Duhovna erotika, koja bi morala biti normalni prelaz do potpune duhovno-tjelesne ljubavi »počiva na polarnosti dviju duševnih forma, koje se izmjenično popunjuju. Naivna, primitivna prirodna forma, koja živi više nesvjesno i spontano, čezne za formom, koja potpuno svjesno i promišljeno izgrađuje svoj život...« Ove se dvije forme, što se u najrazličitijim omjerima susreću, kao dva svjetovna počela. »Mogli bismo ih nazvati žensku i mušku duševnost. Samo iz plodne njihove veze nastaje potpun čovjek.« Kad se nađu, sjedine i stope ove dvije duše, proključa iz njih toliko opjevana »vita nuova«. »Bez ove duhovne strane, rekao bih, da se ni tjelesno, ona vis plastica naravi, ne može razumjeti. Najdublji smisao naravi ispunja se istom onda, kad se obadvoje, i duševno stapanje i tjelesno sjedinjenje, udružuje u tajnu stvaranja novog života. Tako otprilike shvaća normalni psihološki razvitak ljubavi poznati berlinski profesor Ed. Spranger. (Mjesta u navodnicima su iz njegove vrlo raširene: *Psychologie des Jugendalters* 12 izd.) Prvi i najdublji smisao ljubavnih težnja, što ga njegovo oko kao izvježbana psihologa otkriva u pokretima naravi je izmjenično popunjavanje, njihove duševnosti u prvom redu, kojoj bi tjelesni saobraćaj u zakonitoj ženidbi imao biti samo simbol i produljenje. Ženidbeni vez trebao bi samo da učvrsti i nerazrješivim pečatom zapečati ovo tijesno i uzvišeno životno prijateljstvo. Svečani »da« pred oltarom kao da otvara zadnja skrovita vratašca do najtajnijih dubina duše. Odsad će se dva života potpuno sliti u vanjskom i nutarnjem djelovanju, tako da iste misli i želje i jednaki osjećaji zaokupljaju dvije duše; da im postanu zajedničke nade i radosti, bojazni i žalosti. Nesamo u prvoj mladosti, kroz čitav život, u svim njegovim potrebama i kušnjama oba života će se međusobno popunjavati, jedan drugoga oplemenjivati i dizati na visine skladnog i potpunog života. Kao dvije rijeke, koje su potpuno pomiješale svoje vode te u blaženom zagrljaju proširenim koritom i umnoženom snagom teku k obalama Vječnosti. Ništa ih više ne može rastaviti, ni vrijeme, ni nestalnost i razočaranja, koje ono donosi. Njihovo jedinstvo ne počiva na prolaznom čaru tjelesne ljepote, ili u promjenljivosti sebičnih, vremenitih interesa, veze, koje ih udružuju, spustile su svoje žilje u nepromjenljivim dubinama njihova bića. Njihova ljubav raste iz duboke srodnosti njihove duhovne naravi. I što dalje kroče u životu, to jasnije im se otkriva tajnovita »harmonia praestabilita« njihovih duša. Disonance se mogu uvući i među njih te časovito narušiti sklad, koji među njima vlada; ali ljubav, koja je spustila korijenje u slobodnim predjelima duše te se hrani velikodušnošću i širokogrudnošću duha, nadvladat će sve

poteškoće i nadjačati smrt. Ova intimna zajednica dvaju bića, skladno strujanje njihova života, neprestano prelijevanje svih misli i htijenja, želja i osjećaja, izmjenično davanje i primanje u ljubavi, jedno je od najdragocjenijih i najsladnih dobara ljudskog života uopće. Ono je u naše dane jednako ozbiljno ugroženo kao i dijete. Moderni čovjek se u svojoj plitkoj površnosti ne može izdignuti do ovog uzvišenog shvaćanja bračnog života, gdje duh i njegov život vlada nad sjetilima i njihovim potrebama. Grozničava potraga za materijalnim dobrima i nezasitna želja za prolaznim sjetilnim užicima gleda u ženidbi samo instituciju za ugodniji život; kao neki naslonjač, gdje se možeš mirno ispružiti i na račun drugoga hraniti svoj niski i nezasitni egoizam. Razvitak socijalnih prilika (tjesni i prljavi stanovi, rad oca i majke u tvornicama i t. d. u siromašnim slojevima; večernje priredbe, kazališta i ostala zabavišta, sva moguća udruženja, klubovi i organizacije u bogatijih) na cijeloj liniji uništavaju onaj patrijarhalni, obiteljski život pun mira i tihe sreće. Tu je vrelo mnogih obiteljskih tragedija i ponajglavniji razlog, zašto jedinstvo i nerazrješivost ženidbe postaje mnogima nesnosno i nerazumljivo. Zato Pijo XI. ističe napose ove istine: »Brakom se dakle duše vežu i sraščuju i to još prije i tješnje nego tjelesa, a ovo se vezanje ne osniva na prolaznim porivima sjetila ili duša nego na promišljenoj i čvrstoj odluci volje: i iz tog sraščivanja duša, po Božjoj odredbi, nastaje svet i nepovredljiv vez.« Prava ljubav »obuhvaća u obiteljskom životu ne samo međusobno pomaganje, nego treba da se proteže i na to, šta više, da u prvom redu ide za tim, kako bi se supruzi međusobno pomagali u dnevnom nastojanju oko punijeg stvaranja i usavršavanja nutrašnjeg života... Ovo uzajamno unutarne izgrađivanje supruge, ovo neprestano nastojanje da jedan drugoga usavrše, može se s potpunim pravom, kako uči Rimski katekizam, nazvati prvotnim razlogom i svrhom ženidbe... u koliko je u širem smislu ženidba trajna i tjesna zajednica čitavog života.«

Sacramentum.

Treći momenat i treće veliko dobro, koje Pijo XI. ističe kao normu kod sklapanja i prosuđivanja kršćanskog braka je: **sacramentum**. Ta značajka prelazi granice naravne etike i ne ulazi u okvir ovih refleksija. Zlatne zrake milosti Kristove poput ostalih područja ljudskog života preobražavaju i kršćansku ženidbu i uzdižu u nadnaravne visine. Ona postaje sveti simbol tajinstvenog sjedinjenja druge Božanske Osobe s ljudskom naravi i novog nadnaravnog života, na koji se čovjek po tom sjedinjenju rađa. S novim dostojanstvom i čašću nastaju za kršćanski brak i nove dužnosti. Ali u sakramentu izviru i bogate milosti, koje i u obiteljski život donose onu ljubav, koju s tolikim zanosom slavi sv. Pavao: »Ljubav je strpljiva, dobrotivna, ljubav ne zavidi, ljubav se ne hvasta, ne nadima se, ne čini, što je nepristojno, ne traži svoje, ne razdružuje se, ne misli o zlu, ne raduje se nepravdi, a raduje se istini, sve podnosi, sve vjeruje, svemu se nada, sve trpi.« 2 Kor XIII. 4.

I. Kozelj D. I.